

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24

00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04; 29-35-69

Telefon dyżurny: 21-34-34

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

Telex: 816-436

BD/162/32/89

OPINIE O PZPR W OKRESIE TWORZENIA PODSTAW PLURALIZMU POLITYCZNEGO

(z badań opinii społecznej
między styczniem a czerwcem '89)

Lipiec 1989 r.

Opinie o PZPR badane są przez CBOS jako jeden z elementów nastrojów i nastawień politycznych społeczeństwa. Problematyce tej poświęcono stosunkowo dużo miejsca w sondażach: po X Plenum KC PZPR¹, zakończeniu obrad "okrągłego stołu" oraz w związku z wyborami do Zgromadzenia Narodowego². Przedstawiamy niżej głównie rezultaty z badań z kwietnia i maja. Dotyczą one nie tylko ogólnej oceny działalności PZPR, lecz także roli partii w rozmowach "okrągłego stołu", zmian w niej zachodzących, przewidywanych i preferowanych szans wyborczych w roku 1993.

Opinie o działalności PZPR, zawsze w latach osiemdziesiątych niezbyt pochlebne, stały się w ostatnich miesiącach bardzo niekorzystne. Silny krytycyzm wobec tej organizacji charakterystyczny dotąd dla przeciwników realnego socjalizmu, ostatnio zaznaczył się również w całym społeczeństwie, nie wyłączając takich grup - jeśli można o nich sądzić na podstawie niezbyt licznych ich reprezentacji w próbach ogólnopolskich - jak członkowie PZPR i ich sojusznicy. Dlatego też dokładniej prześledzimy zróżnicowanie opinii o partii w zależności od przynależności do organizacji deklarujących pełne lub częściowe poparcie dla systemu lub sprzeciw wobec niego. Mowa tu o: (1) PZPR, (2) ZSL i SD, (3) związkach zawodowych skupionych w OPZZ i kółkach rolniczych, (4) innych organizacjach społecznych czy rodzajach działalności społecznej, (5) byłej lub obecnej "Solidarności", innych stowarzyszeniach opozycyjnych oraz o grupie osób nie należących do żadnej organizacji³.

Oceny PZPR, rządu, "Solidarności" i przeciwników ustroju dobrze ilustrują przewartościowania polityczne zachodzące w społeczeństwie polskim. Łączne rozpatrzenie ocen tych czterech in-

¹ Patrz "X Plenum KC PZPR w opinii społecznej" CBOS, luty 1989 r.

² Badania te przeprowadzono na ogólnopolskich próbach udziałowych w dniach 6-10.04.1989 r. (1493 osoby); 16-17.05.1989 r. (1500 osób); 8-12.06.1989 r. (1486 osób).

³ Po stwierdzeniu przynależności do organizacji o większym znaczeniu w dotychczasowym systemie politycznym nie interesowaliśmy się przynależnością do organizacji wspomagających lub opozycyjnych. Znajduje to wyraz w stosowanych w tekście nazwach tych grup (bezpartyjni, związkowcy, należący do pozostałych organizacji, tylko członkowie byłej i obecnej "Solidarności" i stowarzyszeń opozycyjnych).

stytucji i ugrupowań politycznych pozwala określić orientacje i identyfikacje polityczne. O orientacjach mówić będziemy na podstawie odpowiedzi na pytanie o to, czy ich działalność dobrze służy społeczeństwu i jest zgodna z jego interesami. O identyfikacji zaś - na podstawie pytań o osobiste zaufanie do tych instytucji i organizacji. Stronnikami danej instytucji będą bądź akceptujący ją, bądź darzący zaufaniem, a innych - nie mający zdania lub wyrażający dezaprobatę lub nieufność. Zwolennikami pluralizmu - w rozumieniu obecnego opracowania - są ci, którzy uważają, że działalność instytucji z obu obozów politycznych jest godna akceptacji czy zaufania, a osoby dezaprobuujące obie strony lub jedną z nich - przy braku zdania o drugiej - nazwalibyśmy dystansującymi się.

W roku 1989 wystąpiły trudności w definiowaniu opozycji, tylko bowiem jej część przystąpiła czy została zaproszona do rozmów z władzami. Nie zmienia to faktu, że w tym okresie zwolennicy L. Wałęsy (jak to nazywaliśmy we wcześniejszych ankietach) lub "Solidarności" (jak pisaliśmy później) przeważają wyraźnie nad stronnikami rządu i partii. W znacznej grupie badanych akceptujących zarówno działalność strony opozycyjnej, jak i rządowej, połowa odmawia aprobaty PZPR, nie darząc też z reguły zaufaniem opozycji antyustrojowej (nazywanej opozycją - przeciwnikami PZPR lub przeciwnikami ustroju - PZPR i socjalizmu). Po wyborach nasiliły się tendencje do pomijania PZPR, a eksponowania orientacji prosolidarnościowych oraz zwolenników pluralizmu nie uznających zarówno PZPR, jak i przeciwników ustroju, oraz zwolenników pluralizmu wykluczających jedynie przeciwników ustroju (tab.1).

Niskie notowania PZPR występują we wszystkich grupach przynależności organizacyjnej. Jak widać w tabeli 2, od 28 do 34% członków PZPR sądzi, że nie organizacja polityczna, do której należą, ale konkurencyjne w stosunku do niej siły polityczne ("Solidarność i/lub przeciwnicy ustroju) działają zgodnie z interesami społeczeństwa, a dalsze - od 10 do 16% - że to rząd, a nie partia. W odniesieniu do części członków partii oznacza to nie tyle kryzys ich tożsamości politycznej, a jedynie krytyczne stwierdzenie, że partia, z którą się jeszcze identyfikują, nie spełnia swoich zadań. Do takiego wniosku skłania po-

równanie odpowiedzi na pytanie o działalność organizacji i instytucji politycznych z odpowiedziami na pytanie o osobiste zaufanie do nich (badanie - maj '89). Wtedy zaufanie do politycz-

Tabela 1

w procentach

Orientacje polityczne	Terminy badań					
	I '89	III '89	IV '89	V '89	V '89	VI '89
	a	a	a	a	b	a
Stronnicy PZPR i rządu	7	10	5	7	9	4
Stronnicy rządu	8	8	8	8	9	6
Zwolennicy pluralizmu wykluczający przeciwników ustroju ^c	6	13	17	16	12	11
Zwolennicy pluralizmu	10	3	2	3	3	3
Zwolennicy pluralizmu wykluczający przeciwników ustroju ^c i PZPR	9	17	20	19	20	18
Zwolennicy pluralizmu wykluczający PZPR	14	4	5	4	3	3
Stronnicy "Solidarności" ^d	9	20	23	20	23	29
Stronnicy "Solidarności" ^d i przeciwników ustroju ^c	17	10	8	7	9	12
Dystansujący się	14	7	11	12	10	9
Trudno powiedzieć i pozostałe	8	7	2	3	2	3

Uwaga: a - oznacza dane dotyczące orientacji politycznej, b - identyfikacji, tj. zaufanie do instytucji obozów politycznych, c - w badaniach styczniowych formację tę definiowano: "opozycja (przeciwnicy PZPR)", w późniejszych badaniach zaś "przeciwnicy ustroju (socjalizmu i PZPR)", d - w badaniach ze stycznia mówiono o L. Wałęsie i osobach skupionych wokół niego, w marcowych - o "Solidarności", a poczynając od maja - o NSZZ "Solidarność". Uwaga odnosi się również do tabeli 2.

nych konkurentów partii deklarowało 19%, a 10% wyraziło je tylko w stosunku do rządu, odmawiając go natomiast PZPR (tab. 2).

Mimo dystansu członków PZPR wobec strony partyjno-rządowej, ich orientacje i identyfikacje różnią się znacznie od nastawień ludzi z jej koalicji. Dominująca część partyjnych zorientowana jest jednostronnie na PZPR, rząd lub pluralistycznie także na "Solidarność", ale z wykluczeniem przeciwników ustroju. Tak określiło swoje orientacje polityczne 50% członków partii w czerwcu,

Tabela 2

w procentach

Orientacje polityczne	Termin badań	Należący do:		Bezpartyjni członkowie:		Tylko członkowie "Solidarności" (obecnej i byłej) i stowarzyszeń opozycyjnych	Nie należący do żadnej organizacji
		PZPR	ZSL i SD	związków zawodowych skupionych w OPZZ i kółek rolniczych	tylko organizacji społecznych		
Stronnicy PZPR i rządu	IV '89	14	4	6	4	1	5
	V '89a	21	11	9	6	1	8
	V '89b	37	10	9	7	1	7
	VI '89	11	6	6	2	1	4
Stronnicy rządu	IV '89	15	10	8	4	3	8
	V '89a	16	7	8	9	4	9
	V '89b	10	8	11	8	4	12
	VI '89	10	14	6	6	3	7
Zwolennicy pluralizmu wykluczający przeciwników ustroju	IV '89	29	18	19	13	12	17
	V '89a	23	20	20	17	11	11
	V '89b	17	11	16	13	6	12
	VI '89	29	10	12	11	5	11
Zwolennicy pluralizmu	IV '89	1	3	2	1	3	3
	V '89a	1	5	2	4	3	3
	V '89b	4	5	3	3	2	3
	VI '89	2	4	4	5	3	2
Zwolennicy pluralizmu wykluczający przeciwników ustroju i PZPR	IV '89	14	16	27	24	17	20
	V '89a	10	15	21	25	22	20
	V '89b	7	18	26	26	22	21
	VI '89	15	16	23	21	17	18
Zwolennicy pluralizmu wykluczający PZPR	IV '89	1	13	2	9	8	4
	V '89a	2	5	7	2	4	4
	V '89b	1	3	3	4	4	1
	VI '89	2	2	3	4	4	4
Stronnicy "Solidarności"	IV '89	10	22	21	25	33	23
	V '89a	7	27	18	19	32	19
	V '89b	11	23	17	20	38	23
	VI '89	13	32	23	24	30	39
Stronnicy "Solidarności" i przeciwników ustroju	IV '89	7	7	4	7	16	6
	V '89a	4	-	4	9	15	5
	V '89b	1	13	6	8	20	6
	VI '89	4	6	6	16	20	11
Dystansujący się	IV '89	9	4	10	12	6	15
	V '89a	16	10	12	9	8	13
	V '89b	13	8	9	10	13	6
	VI '89	11	6	12	11	5	10

60% w maju, a swoje identyfikacje - 64%. Wśród członków ZSL i SD, związków zawodowych, kółek rolniczych i organizacji społecznych dominują orientacje: pluralistyczna na rząd i "Solidarność" - z wykluczeniem PZPR i przeciwników ustroju, na samą "Solidarność" lub też na koalicję rząd - partia - "Solidarność". Rzadko postrzega się działalność partii jako ważną dla społeczeństwa. U źródeł tego stanu rzeczy wydaje się tkwić przekonanie o jej skostnieniu i małych możliwościach rozwojowych.

Przeważająca część opinii społecznej uważa, że po stronie władzy i PZPR można częściej spotkać przeciwników porozumień typu "okrągły stół" niż po stronie opozycji. Na to miano zasługują nie tylko ci, którzy swoją pozycję społeczną zawdzięczają pracy w aparacie władzy (partyjnym czy innym z jej rekomendacji), ale także partia jako całość lub jej część. Szczególnie często wskazuje się tu na emerytów z aparatu władzy lub na karierowiczów partyjnych oraz na konserwatywnych czy zaangażowanych w czasach stalinowskich członków i działaczy PZPR. Niemniej jednak są wśród badanych też tacy, którzy niechęć do zmian demokratyzacyjnych skłonni są przypisać całemu aparatowi władzy i całej partii (zestawienie 1 aneksu).

Natomiast przeciwnicy porozumienia po stronie opozycji - według badanych - to przede wszystkim ci działacze "Solidarności", którzy nie podporządkowali się L. Wałęsie oraz różnie nazywane (z imienia, np. KPN, lub ogólnie - skrajne odłamy) inne ugrupowania opozycyjne. Rzadko pojawiają się klasyfikacje ideologiczno-polityczne, typu przeciwnicy socjalizmu czy opłacani przez Zachód.

Podjmując próbę określenia motywów niechęci do porozumienia ze strony grup partyjno-rządowych, badani eksponują przede wszystkim zagrożenie osobistych interesów rządzących - utratę przywilejów i wygodne pełnienie funkcji kierowniczych w warunkach monopolu; rzadziej zaś lęk przed następstwami utraty władzy sprawowanej dotychczas autokratycznie przez jeden obóz polityczny; najrzadziej - doktrynerstwo ideologiczne i konserwatyzm myślenia politycznego. Natomiast wśród racji przypisywanych przeciwnikom porozumienia ze strony opozycji częściej pojawia się motyw wrogości wobec socjalizmu i chęci zdobycia pełnej, nie dzie-

lonej z nikim władzy osiągniętej nawet kosztem chaosu politycznego i społecznego. Rządziej badani wykazują zrozumienie dla opozycyjnych przeciwników porozumienia i jako powody ich stanowiska podają niewiarę w socjalizm oraz niecierpliwość w związku z brakiem efektów podejmowanych reform (zestawienie 2 aneksu).

Wypowiedzi na temat przeciwników porozumienia i motywów ich stanowiska są oczywiście różne, w zależności od przynależności organizacyjnej badanych. Pomijamy szczegółową ich dokumentację. Powiemy tylko, że członkowie PZPR częściej dostrzegają przeciwników porozumienia wśród dysydentów "Solidarności" i skrajnej opozycji, którzy kierują się wrogością do socjalizmu i chęcią wywołania chaosu w kraju. Są tak samo, jak inni, krytyczni wobec władzy i konserwatywnej części swoich szeregów i w nich upatrują przeciwników porozumienia.

Większość opinii społecznej jest przekonana o braku istotnych zmian w PZPR, a liczba tych, którzy tak myśleli w ciągu ostatniego roku, ulegała poważnym wahaniom. Odsetek dostrzegających korzystne przeobrażenia w partii był co prawda znacznie wyższy po X Plenum (styczeń 89) niż po Plenum z maja 88 (zapowiedź pluralizacji życia społecznego), lecz w parę tygodni po Krajowej Konferencji Delegatów znowu spadł i przyjął wartość średnią (tab.3).

Tabela 3

w procentach

Termin badań	Respondenci, którzy dostrzegają zmiany w PZPR w ciągu ostatniego roku		
	na:		brak zmian
	korzyść	niekorzyść	
V 88	20	8	71
I 89	30	4	65
V 89	26	5	69

W pierwszym półroczu 89 zmieniły się poglądy na temat charakteru zmian w partii (zestawienie 3 aneksu). Ostatnio dostrzegano więcej niż poprzednio przejawów "nowego" w działaniu partii,

szczególnie tych o głębszym charakterze. W styczniu domino-
wała pochwała partii za otwartość wobec społeczeństwa, jej wolę
demokratyzacji życia i akceptację pluralizmu. W maju podwoiła
się liczba dostrzegających chęć rezygnacji partii z hegemonii
i monopolu i wprowadzenia pluralizmu, częściej zauważano jej
samokrytykę - przyznawanie się do błędów, zmiany kadrowe (w tym
pokoleniowe) oraz demokratyzację wewnętrzną. W świetle tego na-
suwa się domniemanie, że spadek między styczniem a majem odset-
ka dostrzegających zmiany w partii wynika ze wzrostu wymogów
badanych co do niezbędności zmian w PZPR.

Ankietowani pytani o przyczyny braku zauważalnych przeo-
brażeń w partii, w większości widzą je w ciągłości i niezmien-
ności kierownictwa i działaczy na różnych szczeblach. Nie o sa-
mą filozofię polityczną partii tu chodzi, a o skostnienie struk-
tur, które wykluczają jakiegokolwiek nowatorstwo i inwencję. Do-
piero na dalszym miejscu występuje przekonanie, że o braku zmian
rozstrzyga dominujący w PZPR styl myślenia i jej niechęć do
głębokich przemian (zestawienie 4 aneksu).

Opinie o zmianach w partii i ich kierunku są znacznie zróż-
nicowane, zależnie od przynależności politycznej badanych (tab.4).

Tabela 4

w procentach

Postrzegane zmiany w działalności PZPR w ciągu ostatniego roku	Termin badań	Należący do:		Bezpartyjni członkowie:		Tylko członkowie "Solidarności" (obecnej i byłej) i stowarzyszeń opozycyjnych	Nie należący do żadnej organizacji
		PZPR	ZSL i SD	związków zawodowych skupionych w OPZZ i kółek rolniczych	tylko organizacji społecznych		
Pozytywne	I '89	46	37	30	31	31	26
	V '89	40	36	23	27	20	24
Negatywne	I '89	8	2	5	5	3	4
	V '89	11	9	4	10	5	3
Brak zmian	I '89	46	61	65	64	66	70
	V '89	50	55	73	63	75	73

Członkowie PZPR częściej niż pozostali mówią tak o pozytywnych, jak i negatywnych zmianach. Te ostatnie, za którymi prawdopodobnie kryje się niechęć do ograniczania zakresu władzy i od-

powiedzialności partii, stosunkowo często pojawiają się wśród partyjnych i bezpartyjnych działaczy społecznych; w obu grupach przekonanych o tym, że w PZPR zachodzą negatywne zmiany, jest po 8%, a wśród członków ugrupowań opozycyjnych, związków skupionych w OPZZ i nie należących do żadnej organizacji - od 4 do 2%. Dominujące jest wszakże we wszystkich grupach przekonanie o braku korzystnych zmian w PZPR. Wśród jej członków niespełna połowa widzi pozytywne przeobrażenia, a tyle samo lub więcej - nie widzi ich w ogóle.

Obraz przemian w partii postrzegany przez jej członków tylko w niewielu punktach różni się od opinii badanych o pozostałych organizacjach lub o nie zrzeszonych (tab.5).

Tabela 5

w procentach

Postrzegane zmiany w PZPR i ich wpływ na życie kraju	Termin badań	Należący do:		Bezpartyjni członkowie:		Tylko członkowie "Solidarności" (obecnej i byłej) i stowarzyszeń opozycyjnych	Nie należący do żadnej organizacji
		PZPR	ZSL i SD	związków zawodowych skupionych w OPZZ i kółek rolniczych	tylko organizacji społecznych		
Ogólnie	I '89	11,3	4,9	6,0	6,3	5,4	3,7
	V '89	7,2	-	2,0	3,1	0,7	2,3
Zmiany w gospodarce	I '89	0,7	3,3	2,8	2,8	2,0	3,1
	V '89	2,2	-	0,5	2,3	0,4	0,9
Demokratyzacja kraju	I '89	14,0	9,8	9,7	11,1	13,2	7,7
	V '89	17,4	19,7	8,1	13,8	10,3	9,2
Zmiany ideologiczne w kraju i PZPR	I '89	8,7	3,3	2,0	1,4	2,5	2,1
	V '89	2,9	1,6	2,0	1,5	0,4	0,8
Otwarcie wobec społeczeństwa i samokrytyka	I '89	11,3	6,6	10,1	11,8	6,0	7,1
	V '89	10,9	9,8	5,1	8,5	6,6	3,6
Wewnętrzne zmiany w PZPR	I '89	20,0	13,1	7,7	3,5	7,1	7,8
	V '89	8,7	-	3,0	2,3	1,1	1,7
Niewielkie, pozorne, wymuszone	I '89	2,0	1,6	2,4	2,1	1,5	2,5
	V '89	1,4	-	1,5	5,4	2,2	1,7
Negatywna ocena kierunku zmian	I '89	1,3	-	0,4	-	-	0,3
	V '89	3,6	4,9	1,0	-	0,3	1,1

Można jednak mówić z jednej strony o szczególnym znaczeniu, jakie członkowie ZSL i SD, bezpartyjni członkowie związków zawodowych i organizacji społecznych, "Solidarności" i innych stowarzyszeń opozycyjnych przywiązują do demokratyzacji i otwarcia się PZPR wobec społeczeństwa, jej samokrytyki, z drugiej zaś - o dużym zainteresowaniu członków partii (szczególnie w styczniu) przemianami ideologicznymi oraz zmianami wewnątrzpartyjnymi.

W parę dni po drugim posiedzeniu X Plenum KC w badaniach na próbie ogólnopolskiej w zasadzie nie napotkaliśmy zastrzeżeń wobec pluralizmu związkowego, chociaż wśród członków PZPR było o wiele więcej niż wśród pozostałych grup przeciwników zalegalizowania "Solidarności" (12,1% wobec 6,6 wśród należących do stronnictw koalicji, 5,7 - do OPZZ i kółek rolniczych). O wiele też częściej postrzegano stanowisko KC PZPR w sprawie pluralizmu związkowego jako niekorzystne dla związków skupionych w OPZZ lub ogólnie - atmosfery politycznej zakładów pracy (18,2 wobec od 6 do 8% wśród pozostałych grup respondentów). Jednocześnie 36% badanych członków partii uważało, że "Solidarność" powinna odrzucić ten warunek rejestracji sformułowany przez KC PZPR, który dotyczy korzystania z zagranicznych pieniędzy, z dotacji sprzecznych z polskim prawem. W tej sprawie wyrażają oni swoje zastrzeżenia równie często, jak i inne grupy polityczne.

Na kilka tygodni przed wyborami, tuż po Krajowej Konferencji Delegatów, krytycyzm wobec PZPR wyraża się też niewiarą w jej zdolności programotwórcze. Dotyczyło to ukształtowanych na podstawie przebiegu tej konferencji wyobrażeń co do udziału PZPR w reformowaniu państwa. Przy znacznym odsetku braku opinii większość badanych jest przekonana, że PZPR nie ma w tej chwili programu odpowiadającego społeczeństwu i nie jest w stanie go wypracować (28,5%) lub widzi ten program jako zbyt ostrożny (12,8%). Jedynie 6,1% postrzega w tej organizacji ważną siłę w reformowaniu państwa. Badani przewidujący pozostanie PZPR przy władzy w wypadku wolnych wyborów w 1993 roku mają niewielką przewagę (37,0%, z tego 13,6 - bez istotnych zmian sytuacji partii, a 23,4 przy utracie jej znaczenia) nad tymi, którzy prognozują pozbawienie jej władzy (34,8%, z tego 16,2 rokuje utratę jej znaczenia czy nawet rozpadnięcie się, a 18,5%, że pozostanie liczącą się siłą). Odwrotne propor-

cje występowały przy określaniu osobistych preferencji: 52,7% było za odsunięciem od władzy PZPR (z tego 27,3% - z zachowaniem statusu liczącej się w kraju organizacji, a 25,3 - przy utracie znaczenia czy nawet tożsamości), 21,4% zaś było za pozostaniem partii przy władzy (z tego 16,3% - przy pozbawieniu jej znaczenia, a 6,1% - zyskaniu na sile i pozostaniu najsilniejszą partią).

Krytycyzm wobec PZPR jest charakterystyczny dla prawie 1/3 jej członków i wyrażał się m.in. w tym, że: nie przywiązują oni większej wagi do Konferencji Delegatów, nie wierzą, by partia była dziś w stanie wypracować program odpowiadający społeczeństwu, a w 1993 roku, by mogła utrzymać się przy władzy, i chcieliby, aby PZPR straciła wtedy władzę. Różnią się oni znacznie w tym zakresie od członków aktualnej lub byłej "Solidarności", ale już nie tak bardzo od związkowców skupionych w OPZZ, członków kółek rolniczych, innych organizacji czy nie należących do żadnej z nich (tab. 6).

Tabela 6

w procentach

Przyszłość PZPR	Należący do:		Bezpartyjni członkowie:		Tylko członkowie "Solidarności" (obecnej i byłej) i stowarzyszeń opozycyjnych	Nie należący do żadnej organizacji
	PZPR	ZSL i SD	związków zawodowych skupionych w OPZZ i kółek rolniczych	tylko organizacji społecznych		
Przewidywana przyszłość PZPR po 1993 r.						
Utrzymanie władzy	51	38	41	35	35	35
Utrata władzy	32	33	36	40	47	30
Brak zdania	17	30	23	25	19	35
Stosunek do przyszłości PZPR po 1993 r.						
Akceptacja utrzymania władzy	54	23	29	24	12	18
Dezaprobatą utrzymania władzy	35	56	50	55	72	48
Brak zdania	12	21	21	22	16	34

Tabela 7

w procentach

Stosunek do sytuacji PZPR po 1993 roku	Należący do:		Bezpartyjni członkowie:		Tylko członkowie "Solidarności" (obecnej i byłej) i stowarzyszeń opozycyjnych	Nie należący do żadnej organizacji
	PZPR	ZSL i SD	związków zawodowych skupionych w OPZZ i kółek rolniczych	tylko organizacji społecznych		
Akceptacja przewidzianego utrzymania władzy	38	15	15	15	10	10
Dezaprobatą przewidzianego utrzymania władzy	9	16	18	16	22	17
Dezaprobatą przewidywanej utraty władzy	9	3	8	5	2	5
Akceptacja przewidywanej utraty władzy	22	30	26	31	42	23
Brak przewidywań i/lub preferencji co do utrzymania władzy	21	36	34	33	25	45

Jak widać z tabeli 7, 40% członków PZPR jest zadowolonych z tego, że partia utrzyma się przy władzy, a 20% - że ją utraci. Członkowie koalicji rządzącej najczęściej są zadowoleni z przewidywanej utraty władzy przez PZPR albo niezadowoleni z jej utrzymania. Jest wśród nich tylko ok. 20 punktów procentowych więcej osób przyjaznych wobec PZPR niż wśród członków "Solidarności".

x

x

x

Z badań wynika, że opinia społeczna była w roku 1989 negatywnie nastawiona do PZPR. Jedynym wyjątkiem była akceptacja stanowiska PZPR co do warunków legalizacji "Solidarności". Natomiast zarówno obecna działalność partii, jej zdolność programotwórcza, jak i dalsze sprawowanie przez nią władzy państwowej są negowane przez większość badanych. Zastrzeżenia formułowane są również przez samych członków PZPR i dotyczą z reguły nie-

zadowolenia z niedostatecznego tempa zmian w partii, marginalnie tylko krytykowane są reformy przez nią podejmowane. Natomiast wyraźna jest opozycja wśród jej koalicyjnych i bezpartyjnych de nomine sojuszników PZPR. Do dwóch ostatnich stwierdzeń należy wszakże podchodzić ostrożnie. Wynikają one bowiem z reprezentatywnych badań ludności kraju, które charakteryzują się z natury rzeczy zarówno niewielką liczbą osób należących do jednej organizacji politycznej, jak też ogólnym potraktowaniem problemu funkcjonowania PZPR.

Sformułujemy wszakże jeszcze jedną uwagę: o ile w przypadku członków partii mamy raczej do czynienia z opozycją merytoryczną (nie tyle negują partię, co szanse jej skutecznego działania), to zastrzeżenia wobec niej, formułowane przez znaczną część członków innych organizacji, dotycząca samych pryncypiów.

ANEKS

Zestawienie 1. Wskazania badanych na grupy przeciwników porozumień typu "okrągły stół" (w procentach)

A. GRUPY	IV 89
• Ogólnie: grupy, które uważają, że albo zbyt mało osiągnięto, albo zbyt dużo oddano; grupy skrajne po obu stronach; tych, którzy nie zrozumieli intencji "okrągłego stołu".	3,1
• Po stronie władzy:	
- Ogólnie - władze; rząd; przedstawiciele rządu; wyżsi urzędnicy; aparat partyjny i rządowy; rząd i niektórzy ludzie KC; ci, którzy piastują władzę	6,9
- Emeryci rządowi; grozi im utrata stołka; tym, którym nie zależy na zmianach; zasiedziali urzędnicy - stara władza; stara struktura rządowa; "zastwardziałe kręgi" zbliżone do obecnego rządu; ci, co chcą rządzić po staremu; sami starzy; co jeszcze mają stanowiska i też półetaty, ale już się kończą, bo mają wiek teraz już do kościoła zaczynają chodzić - banda, stara gwardia przed emeryturą	2,4
- Broniący swoich stanowisk, przywilejów wynikających ze sprawowania władzy; stary aparat administracyjny; niektórzy ludzie ze szczebla centralnego i wojewódzkiego; wielu biurokratów na dość wysokich stołkach, którym było nieźle; starych dyrektorów w zakładach pracy i kierownictwa w organizacjach politycznych i ich oddanych pracowników (pupili) z okresu stalinizmu	6,9
- Cwaniacy i karierowicze, co siedzą na ciepłych posadkach ludzie z partii, którzy utracą ciepłe posadki; nieudolni kierownicy zakładów pracy; tych, którym do tej pory dobrze było nic nie robić, nie myśleć, a pieniądze same na konto się pchały	1,8

- Ludzie zajmujący stanowiska w partii i z nomenklatury, tj. średni szczebel zarządzania gospodarką i administracją; urzędnicy na średnim i wyższym szczeblu; wojewodowie; kacyki partyjne obecnych decydentów wojewódzkich, gminnych 4,7
- Wojsko i milicja, SB, MSW 2,6
- Dyrektorzy, którzy nie będą chcieli dzielić władzy ze związkami; wszyscy ci, którzy dotychczas zajmowali eksponowane stanowiska, nie uwzględniali demokratyzacji, dbali o własne interesy 0,6
- Zachowawcze kręgi PZPR - ci członkowie KC PZPR, którzy od lat inaczej nie myślą i nie potrafią myśleć; "konserwa partyjna", która nie chce żadnych zmian 4,3
- Stalinowcy, myślący kategoriami z poprzedniej epoki; ludzie przesiąknięci stalinizmem; starzy stalinowcy 6,0
- Starzy komuniści; zasiedzieli członkowie partii; stary aparat partyjny; "twardogłowi"; ci, którzy nic nigdy nie rozumieli 4,3
- Stara gwardia UB; elita prominentów z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych (komunistów); osoby skupione wokół Kociołka, Machejka, Grabskiego, Olszowskiego; prawe skrzydło PZPR 0,7
- Część aparatu władzy, partyjno-rządowego; częściowo przywódcy PZPR 6,8
- Ogólnie PZPR; większość ludzi PZPR 4,3
- Ogólnie część PZPR, partii 3,2
- Część OPZZ; związki zawodowe Miodowicza; stare związki zawodowe 5,9
- Inne osoby i grupy dające się zaliczyć do strony rządowo-koalicyjnej 0,4

• Po stronie opozycji:

- Ogólnie - grupy o charakterze antyrządowym - przeciwne porozumieniu; co się nie zgadzają z rządem; ekstremalni prawicowcy 3,1
- Skrajne odłamy "Solidarności"; grupa Gwiazdy; chuli-gańskie odłamy "Solidarności"; "Solidarność Walcząca"; ci, którzy nie podporządkowali się Wałęsie; zaciekli byli "solidarnościowcy" 13,1
- Skrajne odłamy opozycji; skrajne ugrupowania; skrajne odłamy 6,6
- KPN; "Niepodległość" 7,2
- WIN, WiP; ugrupowania studentów przeciwne służbie wojskowej 0,7
- Przeciwnicy ustroju (socjalizmu i PZPR), władzy; zwolennicy kapitalizmu; dawna arystokracja; ludzie, których ambicje nie zostały spełnione, chcą rządzić, a nie rządzić 3,1
- Działacze "Solidarności" opłacani przez USA; część opozycji kierowana przez Zachód 1,2
- Część młodzieży przekornej i wojującej; studenci w Krakowie 3,5
- Kler; Kościół; część kleru; kler w małych miasteczkach 1,2
- Ci, co zakłócają spokój i organizują strajki; grupy nieformalne, np. punki 1,9

• Inne grupy:

- Tacy, którym zawsze jest źle w Polsce, jętrzą i sięją niezgodę; awanturnicy, którzy chcą dobrze żyć, a nie pracować; margines społeczny, który chce żyć w bałaganie kosztem innych; awanturnicy; ludzie, którzy nie doceniają, co to jest spokój, który nam starym ludziom jest tak bardzo potrzebny 2,8

- Ci, którzy nie wierzą w poprawę i wypisują wierszyki i hasła na murach 0,4
- Większość społeczeństwa, która jest niezadowolona z bałaganu w kraju i potęgującego się kryzysu 1,0
- Różne środowiska inteligenckie i robotnicze; właściwie w każdym środowisku jest ktoś; ci, którzy już nie wierzą w realne porozumienie; zawsze jest grupa ludzi niezadowolonych, mających pretensje, zastrzeżenia 1,9
- Studenci, młodzież 1,6
- Ci, którzy żerują na braku towarów na rynku, nieroby, którzy chcą zarobić, a nie pracować; ludzie, którzy korzystają na kryzysie; spekulanci; kombinatorzy żyjący na styku różnych sektorów 2,1
- Ci, którym jest dobrze, stać ich na wszystko 0,9
- Nieuki i obiboki 0,1

B. INNE WSKAZANIA

- Podważanie woli porozumienia którejś ze stron lub obu uczestników rozmów przy "okrągłym stole" 0,7
- Inne 4,6
- Trudno powiedzieć 5,0

Zestawienie 2. Wskazania badanych na powody niechęci przeciwników porozumienia (w procentach)

A. WSKAZANIA POWODÓW

- Ogólnie: IV⁸⁹
- Uwarunkowania polityczne 0,7
- Dyskwalifikacja ze względów intelektualnych; są głupi, debile 1,6

- Dyskwalifikacja ze względów polityczno-etycznych; krótkowzroczność; interesowność; kierują się własnymi interesami i nie zważają na racje narodowe; prywatą 9,0
- Strony partyjno-rządowej:
 - Skończyłyby się ich układy, przywileje; oni sami, jak i ich rodziny, mogą być pozbawieni wygodnych "foteli", a co za tym idzie i pieniędzy; utrata swoich korzyści; walka o stołek; mają dobre posiadki, nie chcą ich utracić; zakorzenione przyzwyczajenia i wygoda, w jakiej żyli w poprzednim okresie; utrata pozycji osiągniętych; obawa, że może inni ludzie zajrzą do ich przeszłości i zwałą ich z ciepłych posadek 21,4
 - Chęć utrzymania się na stanowiskach; zmiany demokratyczne spowodują, że będą musieli odejść; muszą dopuścić młodych i wykształconych 6,2
 - Chęć utrzymania władzy; stracą władzę; nie chcą oddać władzy; będą się bali oddać władzę i rządy; obawa o utratę dominacji politycznej 8,4
 - Przywiązanie do monopolu na władzę; dotychczas rządzą bez odpowiedzialności; indywidualne zainteresowanie bezkarnością w oparciu o dotychczasowe struktury władzy; będą musieli się liczyć z możliwością kontroli, bo w starym systemie mieli zapewnioną władzę; są za centralistycznym zarządzaniem gospodarką i autokratycznym sposobem sprawowania władzy; chcą kurczowo utrzymać swoją kierowniczą rolę w kraju; może im być gorzej, jak naród dorwie się do władzy 5,8
 - Stracą znaczenie, wpływy polityczne; czują, że nie będą mieli wpływu na to, co się dzieje w Polsce 3,7
 - Dogmatyzm; fanatyzm; trzymanie się swoich poglądów; narzucanie swoich poglądów; czuwanie, by nie odcho- dzono od uznawanych przez nich zasad; ich poglądy są skrajne i nie akceptują tego, że ktoś może in- czej myśleć; chcą narzucić swoją wolę większości 2,4

- Przywiązanie do stalinizmu; chęć jego utrzymania, powrotu do niego; nadzieja, że wróci stare; powrót stalinizmu dawałby im możliwość powrotu do władzy 1,6
- Konserwatyzm; są wrogami nowości; lęk przed przyszłością, bo im wygodniej tak, jak jest; są starzy, nie potrafią zrozumieć konieczności zmian 3,7
- Inne powody przedstawicieli władzy, partii 0,6
- Strony opozycyjnej:
 - Występują przeciw ustrojowi; mają nastawienia antysocjalistyczne; obalenie systemu socjalistycznego; przeciwnicy socjalizmu; nie chcą żadnych kontaktów z socjalistycznym państwem; uważają, że to, co się działo złe w dziedzinie gospodarczej i politycznej, wiąże się z systemem socjalistycznym; dążą do zmian ustroju; chcą zmiany ustroju; chodzi o sprawy ustrojowe, ideologiczne 9,8
 - Nawyki, poglądy, postawy podsycane przez rozgłośnie zachodnie; może kierowani są przez Zachód; biorą pieniądze z zagranicy i mącą we własnym kraju 1,5
 - Nienawiść do partii; nienawiść do władzy ludowej, do socjalizmu 1,0
 - Sami chcą rządzić; ponieważ sami chcą objąć władzę; nie spełnione ambicje; dążą do władzy i swego jak największego w niej udziału; chcą nieograniczonej władzy 5,3
 - Ich zasada "im gorzej, tym lepiej"; możliwości rozróby; spokój nie daje im możliwości rozróby; porozumienie niezgodne z ich planami; często z chęci rozrabiania lub nadmiaru emocji; dążą do rozbicia wewnętrznego; walkę uliczną uważają za właściwszy sposób osiągnięcia celów politycznych 3,8
 - Tym grupom pasuje, jak jest chaos; chcą, aby pannał chaos; bo im większy bałagan, tym lepiej dla nich 2,7

- Nie wierzą władzy; brak zaufania młodych ludzi w obietnice, które nie są spełniane; nie chcą rozmawiać z rządem 2,7
 - Są przeciwni polityce małych kroków; zbyt mało posunięty program reform; nie widzą radykalnych rozwiązań; są niecierpliwi; zależy im na bardziej radykalnych zmianach 1,9
 - Uważają, że tego systemu nie da się reformować, trzeba go zmienić, musi ulec zmianie 1,2
 - Obalenie komunizmu; oderwanie się od Sowietów; dobro kraju; 40-letnia władza PZPR wykazała swoją nieudolność i indolencję; chcą zmienić system komunistyczny, socjalistyczny, ponieważ się nie sprawdził, więc należy z niego zrezygnować; po wojnie jest już 45 lat i rządy komunistów doprowadzają kraj do ruiny, dlatego chcą oni innego systemu 1,8
 - Inne powody przedstawicieli przeciwników władzy i partii 3,7
- Innych grup:
- Chcą żyć kosztem społeczeństwa; nie są zainteresowani pracą i spokojnym, uczciwym życiem; musieliby zacząć pracować rzetelnie albo nie dostawali by pieniędzy za niedbalstwo; jest im to na rękę, bo mogą się bogacić; nie mają chęci do pracy, a chcą mieć dobrobyt 3,3
- B. INNE WYPOWIEDZI
- Nie sklasyfikowane 5,0
 - Trudno powiedzieć 6,7

Zestawienie 3. Wypowiedzi badanych o objawach zmian w PZPR
(w procentach)

A. ZMIANY KORZYSTNE

• Ogólnie:	I '89	V '89
- Zmiany na lepsze; chcą coś chyba zrobić; coś się dzieje; szuka się jakichś rozwiązań	5,7	1,3
- Zmiany kierunku, przyznanie, iż poprzednio postępowano niewłaściwie,	2,6	2,3
- Program działania - nowy, nowoczesny, stworzony przez nowych i młodych, obliczony na lepszą przyszłość kraju	1,3	0,3
• W kraju		
- Odnowa socjalizmu w Polsce; zmiany w określe- niu miejsca partii w państwie, kierowaniu nim, relacji partia-rząd	3,0	3,9
- Zmiany w polityce gospodarczej	2,5	3,1
- Złagodzenie hegemonii partii, dopuszczenie (wprowadzenie) pluralizmu i opozycji	10,4	20,5
- Pluralizm związkowy		6,0
- Demokratyzacja kraju, większa wolność słowa, literatury, możliwość krytyki w sferze poli- tycznej	11,9	8,1
- Potępienie stalinizmu, likwidacja pozostałości stalinizmu, likwidacja "białych plam"	1,3	1,0
- Działanie na rzecz porozumienia narodowego, warażanie chęci dialogu, kompromisu z opo- zycją, "Solidarnością"	8,5	14,0
• W partii		
- Ogólnie: zmiany w partii; chce się reformo- wać	3,2	2,3

- Zmiany ideologiczne: w myśleniu; więcej realizmu w ocenie sytuacji	4,7	2,3
- Otwarcie wobec społeczeństwa, narodu; schodzenie w dół; uwzględnianie problemów, oczekiwań i poglądów szerokich kręgów społeczeństwa; dyskusja ze społeczeństwem (młodzież w stołowce KC); lepsza działalność, jeżeli chodzi o interesy ludzi pracy	14,4	13,8
- Samokrytyka, otwartość, szczerłość; przyznawanie się do błędów; szczerze odpowiedzi	10,6	2,6
- Jawność, zmiany w sposobie informowania o partii	6,8	2,6
- Demokratyzacja partii; odejście od centralizmu, fasadowej jedności; możliwość wielości poglądów w partii; zmiany struktur, odbiurokratyzowanie	5,9	2,9
- Destalinizacja: partia musiała trochę ustąpić przed narodem, ugiąć się; odstąpienie od idei stalinowskich; trzeźwiejsze myślenie	0,9	0,0
- Zmiany w działalności partii na terenie zakładu pracy, przemysłu; odejście od modelu nadzorca	0,6	0,3
- Zmiany kadrowe	9,6	2,1
- Zmiany generacyjne w kierownictwie; młodzi ludzie w Biurze Politycznym; doszli nowi ludzie	3,6	1,8
- Ograniczanie konserwatyzmu partii; działanie na rzecz reform	1,1	0,3
- Ofensywność ideologiczna i organizacyjna	0,2	0,3
- Przebieg i wyniki obrad Krajowej Konferencji Delegatów PZPR	.a)	0,8

a) Kropka oznacza, że nie wyodrębniono takiej kategorii odpowiedzi

• Inne

- Konkretne zmiany w sytuacji gospodarczej i bytowej, wynikające z decyzji organów państwowych, a nie partyjnych; też nadzieje wiązane z nowym rządem 5,1 0,8

B. BRAK ZMIAN

- Ogólnie: 1,1 2,9

Zmiany wymuszone; tylko zdopingowane przez "Solidarność"; musiała spuścić z tonu; nie mogą się już tak panoszyć, jak kiedyś; nie widzą innej szansy, ustępują opozycji; tonący łapie się brzytwy; w obawie, że umrą śmiercią naturalną i stracą miękki fotel; obudzili się i zaczynają działać, ale to trochę za późno . 1,6

Zmiany niewielkie, zbyt powolne; mogłyby być większe; to jeszcze chyba nie to 1,3 1,3

Zmiany pozorne: brak następstw zmian kadrowych; to tylko słowa 3,0 1,3

Brak zapowiadanych działań: kończy się na zapowiedziach 0,4 1,0

Zmiany ograniczają się tylko do szczebla centralnego 0,8 0,3

C. ZMIANY NIEKORZYSTNE

- Ogólnie - krytyka działalności PZPR . 9,1

- Obawy przed pluralizmem; brak stanowczości działania; ustępowanie wobec opozycji 0,9 1,3

- Zmniejszenie ofensywności działania; stała się niewidoczna; straciła swoją siłę oddziaływania; więcej gadania niż zawsze; brak efektów; obniżenie autorytetu; pogorszenie sprawności funkcjonowania . 2,3

• Wskazywanie na inne, niż te z pozycji zachowawczych, niekorzystne zmiany w partii	2,6	2,3
• Konkretny przejaw pogorszenia się sytuacji gospodarczej i bytowej	1,7	1,0
• Inne	.	1,3

D. INNE WYPOWIEDZI

• Nie sklasyfikowane	3,6	1,6
• Trudno powiedzieć	5,1	0,5

Zestawienie 4. Wskazania badanych na temat przyczyn braku zmian w PZPR (w procentach) I '89

- Brak zmian składu partii; ci sami ludzie; brak zmian w myśleniu i poglądach; ciągle ta sama klika i klan	17,9
- Nie widać zmian i poprawy	10,3
- Brak zmian w kierownictwie partii; ciągle ci sami rządzą; karuzela stanowisk	10,1
- Konserwatyzm w myśleniu; ciągle ten sam sposób myślenia; schematyzm działania; przestarzałe struktury; centralizm; przyzwyczajenie do instrukcji z góry	9,7
- Przekonanie, że partii (im) wygodnie bez zmian; zmiany są wbrew jej (ich) interesom; boją się zmian	6,9
- O zmianach i poprawie się tylko mówi	6,2
- Brak zmian wynika z obrony własnych pozycji i stanowisk; oni nie pozwolą na zmiany	6,0
- Zmiany kosmetyczne, powierzchowne, pozorne; brak zmian w działaniu i postępowaniu; obrona niesłusznych pryncypiów	4,6
- Brak zmian w aparacie i aktywie partii	2,1
- Brak programu działania, programu zmian, nowego programu	1,8

- Brak zmian generacyjnych	1,7
- Powielanie modelu stalinowskiego	1,7
- Inne	6,0
- Trudno powiedzieć	21,7